

Super Sensitivity

פרשת משפטים תשע"ד

1 Shenot - Chapter 22

¹⁹ One who brings offerings to the gods shall be destroyed — only to HASHEM alone!
 → ²⁰ You shall not taunt or oppress a stranger, for you were strangers in the land of Egypt. ²¹ You shall not cause pain to any widow or orphan. ²² If you [dare to] cause him pain . . . ! — for if he shall cry out to Me, I shall surely hear his outcry. ²³ My wrath shall blaze and I shall kill you by the sword, and your wives will be widows and your children orphans.
²⁴ When you lend money to My people, to the poor person who is with you, do not act toward

4 R. Hirsch

1 ואלה 1. In the preceding verses, Scripture spoke of the construction of the altar, which gives symbolic expression to a basic principle: Our whole relationship to God is to be understood as one that provides a firm and unshakable basis for upbuilding society in the spirit of justice and humanity and for strengthening each and every individual in the spirit of pure morality.

To this principle the חיבור ויין connects the משפטים, the laws that are to establish the upbuilding of Jewish society on the basis of justice and humanity. Thereby חרב, the "sword" — i.e., violence and harshness — will be banished from the society of the Jewish state, and only then will this society be worthy of erecting an altar to God in its midst. Hence the משפטים precede the building of the משכן.

7 R. Hirsch

אלמנה derives from אלם, to be dumb. יתום derives from יתם, which is phonetically related to גרם (the Rabbinic term for a person who has lost an arm) and to קטם ("to cut off the tips of tree shoots"). By the death of her husband, the widow has lost her voice; she no longer has someone to speak for her. By the death of his father, the orphan remains powerless; he no longer has someone to depend on, someone to guide him.
 • עונו יתום (see Bereshis 16:6); to make someone feel his dependent position, to exploit his weakness and lack of protection.

It says here וגו' אלמנה וגו' because not only poor widows and poor orphans, but even rich ones are exposed to exploitation and maltreatment.

8 Love Your Neighbor - R. Pliska

178 Mishpotim 22:21 — Widows and orphans

target of affliction. Below are the basic laws of this prohibition:

1) The prohibition against afflicting an orphan or widow applies even if they are wealthy. (Rambam, Hilchos Daios 6:10)

2) You must always treat orphans and widows with honor and must speak to them pleasantly. (ibid.)

3) You must not afflict their bodies with hard work, nor their hearts with harsh words. Whoever vexes an orphan or widow with words, angers them, pains them, tyrannizes them or causes them a loss of money violates this prohibition. Someone who hits them or curses them commits an even more serious violation. (ibid.)

⁴ You must be more careful with the money of a widow or orphan than with your own money. (ibid.)

5) The Creator has made a covenant that whenever widows or orphans cry out as a result of being wronged, their cries will be heard and avenged (see verses 22 and 23). (ibid.)

2

22. אם-ענה תענה אהו — If you [dare to] cause him pain . . . ! Rashi explains that the verse does not say explicitly what will happen to the person who does so. Rather, the Torah implies by this exclamation that anyone who dares cause a widow or orphan to suffer should expect severe retaliation from the Father of orphans and Judge of widows.

→ The previous verse was in the plural while this one is in the singular. This implies that if the community allows even a single one of its members to mistreat the helpless, God will punish them all (Ibn Ezra). The very fact that a community permits individual members to persecute the helpless is in itself a crowning insult. It shows the downtrodden that even those who do not actively taunt them do not care about them.

אם-צעק — If he shall cry out. God will avenge their grievance whether or not they cry out to Him, but He will act more

247

מראש צורים

3

העובדה שהתורה מצאה לנכון להקדיש את הפרשה הראשונה של אחר פרשת מתן תורה לדיני המשפטים, מצביעה על דבר החשיבות הרבה שהתורה קובעת לעניינים אלו. ההקדמה של המשפטים להרבה מצוות שבין אדם למקום, כולל הציווי אודות בנין המשכן, מעידה על יקרת עניינים אלו בעיני רחמנא.

ואמנם המדרש (שמות רבה ל, א) מסמך לפרשתנו את הפסוק שנאמר בתהלים (עט, ד): "ועוז מלך משפט אהב, אתה כוננת מישרים, משפט וצדקה ביעקב אתה עשית". המדרש מבאר שהבורא, שהעוז והגבורה בידו, אהב וקא את מידת המשפט, ועל כן הוא הנחיל אותה לישראל, עם קרובו. ביקש הקב"ה להשתית בעם ישראל את המישרים, והמשפטים הם האמורים להנחות את העם באורח מישר, ללא עוול ואלומות.

5 דעת פרשת משפטים שרגא קנא

כל אלמנה ויתום לא תענון. אם ענה תענה אהו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע את צעקתו. וחרה אפי וגו' (כב, כא-כג)

יש להתבונן אודות העונש החמור של "חרון אף" הבא על מי שמצער יתום ואלמנה, וזרי לא מצינו עונש חמור כזה אלא רק כלפי עובדי עבודה זרה, כפי שנאמר: "וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם וחרה אף ה' בכם" (דברים יא טו-יז). ואם כך צריך להבין, היתכן שעובר עבודה זרה והמענה יתום ואלמנה יהיה עונשם שווה, וכבר עמד בזה הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פרק כח).

6 הבינה משפטים והברכה קעג

יש להבין כפל הלשון. ועיין בספורנו שכנראה בא ליישב זאת וכתב על ענה תענה שהכונה תענה אותו לשם עינוי ולא ליסרו להיטיב דרכו, ועל שמע אשמע כ' ארחם על הצועק ואקצף על המענה, שמיעה כפולה, אבל מ"מ לא יישב הא דצעק יצעק.

המצער יתום ואלמנה עונשו חמור במיוחד

מדברי הרמב"ם (פ"ו מהלכות דעות הלכה י"י) משמע שפוסק כדעה הסוברת שדיבר הכתוב באלמנה ויתום דוקא. הנה לשונו הטהור של הרמב"ם: "חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות, מפני שנפשו שפלה למאד ורוחם נמוכה, אעפ"י שהן בעלי ממון. אפילו אלמנתו של מלך ויתומיו מוזהרים אנו עליהן שנאמר "כל אלמנה ויתום לא תענון".

ממשך הרמב"ם: "והיאך נוהגין עמהן? לא ידבר אליהם אלא רכות. ולא ינהוג בהן אלא מנהג כבוד. ולא יכאיב גופם בעבודה ולבם בדברים קשים. ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו. כל המקניטן או מכעיטן או הכאיב להן או רדה בהן או אבד ממוןן הרי זה עובר בלא תעשה, וכל שכן המכה אותם או המקללן. ולא זו אעפ"י שאין לוקין עליו הרי עונשו מפורט בתורה "וחרת אפי והכתי אתכם בחרב". ברית כרת להן מי שאמר והיה העולם, שכל זמן שהם צועקים מחמס, הם נענים, שנאמר "כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו".

כיוצא בזה כתב החינוך (מצוה סה): "שנמנענו מהכביד במעשה או אפילו בדיבור על היתומים והאלמנות שנאמר "כל אלמנה ויתום לא תענון". אבל כל משאו ומתנו של אדם עמם יהיה בנחת ובחסד ובחמלה".

"משרשי המצוה, לפי שאלו הן תשושי כח שאין להם מי שיטעון טענותם בכל נפש כמו שהיה עושה איש האלמנה ואביהן של יתומים אם היה קיים. ועל כן הזהירנו תורתנו השלימה לקנות מדת חסד ורחמים בנפשינו... ונחוס ונחמול עליהם, ונראה זכותם בכל דבר יותר משהיינו עושים אם היה האב והבעל קיים". עכ"ל.

על כן מצינו בפסוק שהקבי"ה נקרא "אבי יתומים ודיין אלמנות". מדוע? והרי הוא אב ודיין לכולם? אלא, מבארים המפרשים, משום שאין לאלמנות וליתומים שום משען אחר זולת הקבי"ה בעצמו. לפיכך כל הגזול מהם כגזול מהקבי"ה, וכי המענה אותם נחשב ככופר בעיקר, שכן במעשיו המחפירים מראה כאילו ח"ו אין ליתום אב בשמים לרבי את ריבן.

מציל עני מחזק ממנו

לדעת הרמב"ן והו הקשר בין ציווי התורה שלא להזיק ושלא להציק לגר, לבין הפסוק הבא אחריו המזהיר: "כל אלמנה ויתום לא תענון".

גם באיסור זה התורה מזהירה מפני אפשרות של ניצול חולשת חסרי האונים. דוקא בשל רפיונם של אלו מוצאת התורה לנכון להזהיר על צערם ולתבוע את עלבונם. ההנחה העלולה לעלות על הדעת שהיתום או האלמנה הינם חסרי מוגן, תתברר כמוטעית. אפשר שאחרים בוטחים בחסדי בשם ודם, אולם אומללים אלו מתוך מצוקתם פונים לקב"ה, והוא לא יאכזב אותם. כדברי הרמב"ן: "שכל אלה אינם בוטחים בנפשם ועלי ובטחו".

ביתר ביאור פירש רבינו בחיי: "...היתום והאלמנה הם תלושי הכח אין להם עוזרים, ולכך לא יבטחו באדם כי אם בהקב"ה, שהוא מלך עוזר ומושיע ומגן, ובעבור זה יודיע הכתוב כי הם נעזרים יותר מכל אדם, ובענון שכתוב (משלי כג, יב): "כי גואלם חזק הוא, יריב את ריבם אתך".

בכך מוסבר גם הדגש שבתורה "כל אלמנה... לא תענון". לפי פשטם של דברים תמוה מדוע מצאה התורה לנכון להדגיש שאיסור זה כולל "כל אלמנה", וכי יעלה על דעתנו לסבור שרק באלמנה פלוגית דיבר הכתוב ולא באחרת?

השיב על כך הרמב"ן: "וטעם כל אלמנה, אפילו עשירה ובעלת נכסים, כי דמעחה מצויה ונפשה שפלה". בכך ירדה התורה לסוף מעמקי נפשו של אדם. גם אם כלפי חוץ נראית האלמנה העשירה כשלווה, כאילו מאומה לא חסר לה בחייה, לאמיתו של דבר, אין זה כן. גם האלמנה בעלת הנכסים, נפשה עגומה עליה, ויש להתחשב ברגשותיה.

כך כתב גם הרמב"ם (פרק ו מהלכות דעות, הלכה י"י) שדין זה נוהג גם באלמנה עשירה, ואף באלמנתו של מלך. נכסים ואפילו כבוד אינם חסרים לאשה זו, אולם חסרון הבעל מציק גם לה לא פחות מלאחרת, ועל כן נאסר לענותה או להונתה בדברים.

9) A teacher is permitted to chastise an orphan in order to teach him Torah, a trade or proper behavior. Nevertheless, he should be especially compassionate toward him and treat him with honor. (ibid.)

7) An orphan is defined as someone who has lost either a father or mother. How long is he considered an orphan? Until he is sufficiently independent not to need the care of an older person. (ibid.)

12 אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט

החומרה הרבה שבה מתייחס הקב"ה לכל צורה של עינוי האלמנה או היתום, ניכרת מתוך העונש החמור שגזרה התורה על העובר על איסור זה: "כי אם ענה תענה אותו... וחרה אפי והרגתי... בחרב". גם כפל המילים "ענה תענה" מעיד על דבר חומר איסור זה. צא ולמד את מה שפירש ה"אבן עזרא":

אם אחד יענה, ואין עזר, העונש על כולם, על כן בא אחריו: "וחרה אפי והרגתי אתכם", כולכם.

אמנם במקומות הרבה הוזהרנו שלא לסייע בידי עוברי עבירה, גם ידענו ששותפות לפשע לא תינקה. אולם במצוה זו אמרה התורה שלא רק המענה את האלמנה בפועל, אלא אפילו מי שיכול למחות בדבר ואינו מוחה, כמוהו כמענה. העונש הנורא נגזר על הרשע המתאכזר ליתום ולאלמנה, וגם על כל מי שאינו מציל את העשוק מיד עושקו.

בפנים אחרות נדרש כפל הלשון "ענה תענה" כדברי ה"מכילתא" (ק"פ), וגם מדברים אלו בולטת חומרת עוון זה. לדברי ה"מכילתא" הביטוי הכפול בא ללמדנו שהתורה אסרה: "אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט". לאמור, גם על עינוי מועט לא עובר הכתוב לסדר היום, והוא מתרה בעונשים חמורים העלולים להיגרם עקב כך.

13 (בית) והיכה - רפא ברוך סולתן

ונראה לי שהפסוק בא להדגיש דכשמצערין יתום ואלמנה יש לו צער כפול משום שמלבד שיש לו הצער הפשוט בזה שמצערנו, עוד מזכירו ע"י צערן שהוא יתום ואלמנה, שהוא חושב בלבו דלו הי' לו אב או בעל לא הי' הלז מצערני בירתו אבי ובעלי, ורק משום שאני יתום ואלמנה זה מרשה לעצמו לצערני, ומשו"ה צערו כפול, ושהוא צועק להקב"ה אינו צועק רק על העול שנעשה לו בזה שציערו אותו רק צועק כבר על מה שנעשה יתום או אלמנה וכששומע הקב"ה תפלתו ישמע על העול המכופל שנעשה לו.

וכזה ביארתי העונש שקאמרה התורה: והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים, ובגמ' ב"מ ל"א ב' מק' דמכיון שקאמר הקרא דהרגתי אתכם יודע אני שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים, אלא דהתורה קאמרה שלא יהיו עדים והנשים רוצים להנשא ואין מניחין אותן, והבנים רוצים להכנס לנכסי אביהם ואין מניחין אותן, עיי"ש, ולכאורה מדוע מגיע להם עונש חמור כזה?

ולפי דברינו מבואר להעבירה היתה מה שאינו מניח להם לשכוח שהם אלמנות ויתומים, וא"כ העונש הוא שיהיו נשיהם אלמנות ובניהם יתומים כאלו שלא יוכלו לשכוח שהם אלמנות ויתומים, והיינו ע"י שאינן יכולות לינשא והבנים אין יכולים להכנס לנכסי אביהם.

14 והוא שילד צועק אל אביו בצר לו

ואמנם, לדעת האלשיך הק' ישנו "מעמד מיוחד" ליתומים אצל הקב"ה. שכן אף כי אמרו תז"ל שהמוסר דינו לשמים הוא נעש תחילה, כי היה עליו לפנות תחילה לבית דין של מטה. כל זאת אמור בשאר אדם. אבל ביתומים, אומר הקב"ה, שגם "אם צעוק יצעק אלי" (ולא לבית דין של מטה) - "שמוע אשמע צעקתו"! כי אבי יתומים אני, ואך טבעי הדבר שילד צועק אל אביו בצר לו.

מוסיף "האלשיך" ומבאר, שגם צערו של היתום גדול יותר משאר אדם, שכן כאשר מענים אותו נזכר בצערו האישי שאין לו אבא שיעזור לו, נמצא שעניונו כפול ואז גם צעקתו אל אביו שבשמים כפולה היא. זהו פשר כפל הלשון בפסוק: אם "ענה תענה" אותו, ואז ממילא "צעוק יצעק" אלי - שגם צעקתו תהיה כפולה. או"א, בהתאם לכך, גם שמיעתו של הקב"ה תהיה יתירה. הוא שנאמר "שמוע אשמע צעקתו".

15 אכן כך הם פני הדברים. העונש של חרוץ אף הוא עונש על מרידה במלכות שמים, העובד עבודה זרה הוא מורד במלכות שמים ומביא על עצמו חרוץ אף, כך גם מי שמענה יתום ואלמנה הרי הוא דומה למי שפוגע כביכול במלכות שמים.

שהרי מצינו שהקב"ה מתייחס כביכול אל האלמנה והיתומים כבני המלך, כפי שאמרו חז"ל על הפסוק "ושמחת לפני ה' אלקיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשערך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך", (דברים טו, יא): ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך, אם אתה תשמח את שלי אני משמח את שלך, (מדרש אגדה המובא ברש"י שם).

ואם כך, הרי הפגיעה בהם היא כפגיעה באנשי המלך המקורבים אליו, ביותר, והעונש על כך שוה בחומרתו למי שפוגע במלך עצמו, בעונש של חרוץ אף.

וכיון שמדה טובה מרובה (סוטה דף יא ע"א), אם בן נמצינו למידים מזה שמי שעוור ומסייע לאלמנה ויתומים, ונחלץ חושים לפעול לטובתם ולרווחתם, הרי הוא גורם לעצמו מדת הארת פנים מהקב"ה אליו, כמי שמסייע כביכול לבניו של מקום.

17

Although Gur Aryeh presents this defense of Rashi's position, he nevertheless disagrees with it and maintains that R' Yishmael and R' Akiva do, indeed, dispute whether the prohibition extends to all people. Moreover, the halachah follows R' Akiva's view that the prohibition applies only to widows and orphans. (See also Rambam, Sefer HaMitzvos, lav 256, and Hil. Daos 6:10.)

19

שכב אור משפטים דניאל
 וְיָדָרְךָ מִצּוֹי לַעֲוֹתָם
 וְיָדָרְךָ מִצּוֹי לַעֲוֹתָם

אם נבדוק מה הייתה תשובתו של רבי ישמעאל לגבי סיבת מיתתו - "מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועיכבתו עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטף טליתך?"

הרי לפנינו פרק לימוד מיוחד המלמדנו עד היכן מגעת חובת הזהירות שנצטוונו בה בכל הקשור לעינוי. הגע בעצמך, וכי מה בכך אם ימתין השואל שניות ספורות עד שהדין יגמור לנעול סנדלו או ישלים את עיטוף טליתו? הלוזה עינוי ייקרא? אפשר שבקנה מידה האנושי המקובל אין בכך כל שמץ של הקפדה, על אחת כמה וכמה שאין בזה מן העינוי. אולם קנה המידה התורני רגיש ושונה מזה המקובל בין הבריות, ואצל קדושי עליון, רבי שמעון ורבי ישמעאל, גם ריח של "עינוי מועט" הינו חמור בתכלית.

ומכאן נלמד שעצבונו של רבי שמעון לא היה על עצם עובדת היותו מוצא להורג. הטרידה את מנוחתו העובדה שלא מצא את העילה לכך. כיוון שבודאי הקב"ה אינו חשוד ח"ו לעוות את דינו, על כורחו חייב אדם לומר שאינו יודע לערוך חשבון נפשו כראוי, וזו אמנם סיבה לדאגה. אכן משעה ששמע את דברי רבי ישמעאל, לא ניסה רבי שמעון להתפלפל או להתוכח האם עונשו תואם את ה"עוון" שנמצא בכפו. מכיוון שמצא סיבה לעונשו, התנחם בכך, ושוב היה שליו לחלוטין, בהצדיקו עליו דין שמים.

מכאן נלמד, אומר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל בספר "שיחות מוסר", כי חומר הדין הנוגע לעבירות שבין אדם לחברו אינו עונש גרידא אלא "כאש אוכלת" הוא!

ואכן זוהי החובה זוהי העצה להתבונן בטרם אמירת כל דבר, ובמיוחד כלפי יתום ואלמנה החלשים שאין מי שיגן עליהם, וכך עלינו להתייחס גם לכל אדם כאילו היה הוא יתום או אלמנה, שכן לא דיבר הכתוב אלא בהווה. מחובתו של האדם להעביר כל פניה או תגובה במבחן ביקורת, ולסנן את מעשיו ואת דיבורו סינון אחר סינון עד שיהא זך ונקי.

לו הרה"ק מדינוב: הגה כתוב "כל אלמנה ויתום לא תענון" בלשון רבים, ואחר כך ממשיך הפסוק בלשון יחיד "אם ענה חענה אתו כי אם צעק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני", וכן יש להבין הכפילות דכתיב "אם ענה חענה... כי אם צעק יצעק", אלא ביאור הדברים הוא, כי בעת שמענים אלמנה והיא מצטערת גם בעלה מתענה בעולם העליון, ובשעה שהיא צועקת היא מעוררת בצעקתה את בעלה בעולם העליון והוא הולך לסדר את טענותיה לפני כסא הכבוד, וזהו "אם ענה" את האלמנה אזי "תענה אותו" את בעלה בעולם האמת, ו"אם צעק" היתום או האלמנה ויטען כאן שמענים אותו אז "יצעק אלי" הבעל או האב, שיבוא וישא את צעקתו לפני במרומים, ושמעתי את

16

Rashi - Saperstein Edition

21. הוא הדין לכל אדם - YOU SHALL NOT PERSECUTE ANY WIDOW OR ORPHAN. - The same law applies to persecuting any man, but Scripture speaks of that which is prevalent, לפי שהם תשושי כח - and for they are weak and persecuting them is a common thing.

18

R. Hirsch

How this warning was understood by Jewish judges and Jewish people of conscience we find in the dialogue between רבי שמעון and רבי ישימאל as they were being led out to suffer martyrdom:

→ רבי ישימאל said to רבי שמעון "Master, my heart fails me," שאיני יודע על מה אני נהרג, "for I do not know what I could have done to deserve death."

מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו: רבי ישימאל said to him: עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטף טליתך? אמרה תורה אם ענה חענה "Has it never occurred that someone came to you for a judgment or with a question and you kept him waiting until you finished your drink, or changed your shoes, or put on your cloak? The Torah says any kind of ענוי, whether severe or light, is forbidden!"

"You have comforted me, master," answered רבי שמעון [Mechilta].

טעם פירשת משפטים ודעת קנה

20

כל אחד ואחד צריך ללמוד לעצמו מוסר. כיצד צריך כל אחד לפי מה שהוא, לעמוד הכן לתת לכל נצרך די מחסורו. כי בודאי גם אצל בעה"ב שייכת תביעה כעין זו, כאשר באים לתבעו לצרכי צדקה, והוא דוחה את המבקשים בלך ושוב, ואומר שאין לו פנאי, ובאמת היה יכול להשתדל ולמלא מבוקשם.

23

CHAZAL TEACH US THAT THE PROHIBITION OF causing pain to others is not limited to widows and orphans; the Torah chooses widows and orphans as examples of individuals who are most sensitive. Having undergone the trauma of losing a loved one, a widow and orphan are likely to feel that they are being taunted or hurt because they are vulnerable, with no husband and father to protect them. Tears flow easily from widows and orphans, and Hashem, our merciful Father, hears their cries.

The same applies, say Chazal, to any person, and especially to the underprivileged who feel vulnerable.

A passage in the Talmud (Shabbos 55a) discusses the implications of Chazal's words:

→ Rav Yehudah was sitting before Shmuel, and a woman came in crying. Shmuel did not pay attention to her.

"Rebbi," asked Rav Yehudah, "Do you not agree that 'One who shuts his ear to the cry of the pauper, he too will call out and not be answered?'" (Mishlei 21:13).

"Sharp one!" replied Shmuel, "Your master (i.e., Shmuel) will not be burnt, but your master's master will be burnt. Mar Ukva is the Head of the Beis Din (and he was obligated to heed the woman's cry)."

The Talmud does not tell us who was right. Was Rav Yehudah correct in his assessment that Shmuel would be punished for ignoring the woman, or was Shmuel correct in placing the blame on Mar Ukva, as the head of the court?

~ Tosafos (Bava Basra 10b) fills in the blank for us. The Talmud relates that Rav Yehoshua's son Yosef once had an "out of body experience," in which he died and went up to Heaven. When he came back to life, his father asked him, "What did you see?"

"*Olam hafuch ra'isi* — I saw a world turned upside down," said Yosef. "Those considered prestigious in this world occupied lower positions in heaven, and those who are subservient here are considered more prestigious in heaven."

* Tosafos writes that according to a tradition passed down from the Geonim to Rabbeinu Chananel, Yosef saw that Shmuel was considered a disciple of Rav Yehudah in Heaven, because of the instance in which he objected to Rav Yehudah's handling of the poor woman.

24 Rav Baruch Mordechai Ezrachi, *Rosh Yeshivah* of Ateres Yisrael in Eretz Yisrael, finds this Tosafos very difficult to understand. The Talmud records more than 500 instances in which Rav Yehudah quotes Shmuel's teachings. It is obvious that Shmuel was Rav Yehudah's master, and taught him much of what he knew. How could the situation become reversed because of an isolated incident in which Rav Yehudah was correct?

* It must be, explains Rav Ezrachi, that the one lesson Shmuel learned from Rav Yehudah outweighs all the Torah that Shmuel taught him. It is imperative to respond to a person's tears.

→ We must ask an obvious question, however. Shmuel explained that he did not heed the woman's cries because he was not in the position to do so. Why, then, was he punished?

* בנוהג שבעולם, נוהרים אנו מאוד ברגשותיו של אדם גדול ומכובד שלא לצער, ולתת לו כל מחסורו וכל אשר תאוו נפשו, כגון אם הוא רב גדול או עשיר או משאר המכובדים שבעם, אבל האדם הפשוט, וכ"ש זה שהוא נבזה בעיני אנשים - עני, עם הארץ או חלש הכשרון, גם כאשר באים לעזור או לשמוע שיח, נותנים לו להמתין ומקצרים בדברים.

אמנם כמה נוראים פסוקים אלו, ללמדנו להיזהר בכבוד הבריות ושלא לצער שום אדם, ואדרבה, ככל שהוא שפל ונמוך ברוחו - הקפיד הכתוב יותר בצער, וכמו שרואים בעונשים הגדולים הצפויים למי שיעבור על הדברים.

וכמה רעדו על כך דוקא גדולי ישראל שהרבים צריכים להם, שהם עלולים ביותר להיכשל בזה, ומה נוראים דברי חז"ל במסכת שמחות (ה. ה.), על רשב"ג ור' ישמעאל שגזרו עליהם שיהרגו, והיה ר' ישמעאל בוכה. אמר לו רשב"ג: בעוד שתי פסיעות אתה נתון בחלקן של צדיקים ואתה בוכה? אמר לו: אני בוכה על שאנו נהרגים כשופכי דמים וכמחללי שבתות. אמר לו: שמא בסעודה היית יושב או ישן, ובאה אליך אשה לשאול על טהרות שלה, ואמר לה השמש ישן הוא, והתורה אמרה 'אם ענה תענה אותו', וכתוב בתורה 'הרגתי אתכם בחרב'.

ובמכילתא הגירסא: "אמר לו: שמא מימך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטף טליתך, ואמרה תורה 'אם ענה תענה', אחד ענוי מרובה ואחד עינוי מועט", עיין שם.

→ והיינו, דלאו דוקא אלמנה ויתום, אלא כל שבא אדם לשאול שאלה או בקשה, כיון שבאותו רגע הוא צריך לה, הרי נפשו עלובה עליו קצת שהוא צריך לטובת אחרים, וברגע זה דינו כיתום ואלמנה, והגורם לו להיות רגע נוסף בעלבונתו ובבושתו - הרי זה מתחייב בנפשו!

וכן נהג הרמב"ם, כפי שכתב באגרת על הרבים שבאו אליו לבקש על חוליים, "ואצא אליהם לפייסם ולרצות ולחלות פניהם כדי למחול על כבודם להמתין אותי עד כדי שאוכל אכילת עראי, והיא מעת לעת, ואצא לרפאותם ולכתוב להם פתקות ננוסחאות רפואת חלייהם, לא יסור הנכנס והיוצא עד הלילה, ולפעמים באמונת התורה עד סוף שתי שעות מן הלילה או יותר אספר להם ואצווה ואדבר עמהם, ואני שוכב פרקדן מרוב העיפות ויכנס הלילה ואני בתכלית החולשה לא אוכל לדבר", ועיין עוד שם נפלאות חסידות ומסירות נפשו של הנשר הגדול הרמב"ם להמון העם הפשוט.

ומה נאמר אנו - כאשר תופסים את התור במכולת לאיזה ילד קטן, או מבקשים איזו בקשה או שליחות מילד או אדם פשוט - דבר שלא היינו מעיין לבקש מאחר, וידוע שהם עושים זאת רק מפני שלא נעים להם לסרב, וכיוצא בזה דוגמאות אין מספר.

22 תוס' א

כבר הארכנו בספרנו ("איש לרעהו" - פרשת תולדות עמי ר"ל), עד כמה חמור עונשו של המצער את חברו. ואפילו אם כוונתו טובה ולשם שמים, אין כוונתו מועלת ותוצאתה כ"אש שורפת!! וכפי שהוכיח בן הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל (בשיחות מוסר - תשל"א, כד) מפנינה שציערה את חנה, ואף שנתכוונה לשם שמים נענשה. וכן הביא ראיה מהמעשה המסופר בגמרא (כתובות סב:) על רב רחומי עיי"ש * יסוד יח, שהמצער את הזולת נענש אף כשכוונתו לטובה - אומר הגר"א זצ"ל - מרומז בפסוק: "אם ענה תענה אותו כי אם צעוק יצעק אלי... כלומר: אפילו אם תענה אותו מתוך כוונה טובה, כדי ש"צעוק יצעק אלי", אף על פי כן תענש ע"י "שמוע אשמע צעקתו".

The answer may lie in a story told about the Klausenberger Rebbe zt"l.

Many people in the DP camps following the Holocaust had a very difficult time coping with the crushing loss of their families and friends. One fellow was so devastated that he abandoned his Yiddishkeit altogether. His friends tried to coax him to return to religion, but to no avail. Someone suggested that he go speak to the Klausenberger Rebbe. At first he resisted, but he finally agreed.

The man came out of his meeting with Klausenberger Rebbe after an hour, a changed man. He donned his yarmulke, and began to keep Shabbos once again. His friends were shocked. What could the Rebbe possibly have said in that one hour that accomplished more than they had in months?

"I went into the Rebbe, and began to tell him about all of the family members that I lost. As I spoke, tears began to stream down my face.

"The Rebbe turned to me and said, 'I also lost my family. I had a wife and eleven children before the war, and now I have no one.'

"With that, he took my hand, held it in his, and began to weep along with me.

* "We sat like that for an hour, weeping unchecked. Finally, I felt that I had gotten all the grief out of me; I felt that someone cared more about me than about my abandonment of Judaism. I felt that I could move on."

➔ Perhaps Shmuel was not in a position to do anything. He could not render a verdict in the woman's favor; that was Mar Ukva's role. But he could listen and empathize.

"When a person comes to cry to us, we often do not have answers for his or her problems. Writing a check will not solve all the problems in the world. We cannot return a widow's husband to her, or an orphan's father to him. But we can listen. We can lend them our hearts."

118 □ STEP BY STEP

R. Kohn

Or consider the following situation at a bar mitzvah. The mother of the boy was not well to do and was simply dressed. Her sister, however, came dressed as if she were the queen of England! Imagine how that mother felt! Or listen to the pain of a woman who made sheva berachos in her home and all the women came elegantly dressed, making her feel humiliated because she could not dress the same way. Especially during this time of economic difficulties, it is important to be sensitive to other people's situations and not flaunt our affluence in their faces. If one is able to travel to Israel or to Florida, nobody has to know about it. It is not necessary to brag about your trips to Disney World when others can't afford to do the same.

➔ We should train our youngsters to be sensitive as well. My daughter told me of two friends who took a test. One received a 98, the other an 80. The girl who received the 98 came over to her friend and said, "I'm so stupid. Look what a silly mistake I made and because of that I couldn't get a 100." Imagine the feelings of the girl whose grade was 80. Or how often does it happen that women are chatting about their babies and sometimes even complaining about them getting up

at night, forgetting that one of their number is still childless and would give everything she owns and more to just have their "problems"?

ללמדך, כי כך היא אמנם המידה האמיתית. אמת, נכון הדבר, כי שמואל לימדו לרב יהודה את כל התורה כולה. אך הלכה זאת של "אוטם אזנו מזעקת דלי", מלמדת יותר מכל התורה כולה. בשמים שקלו מדדו ופסקו, כי הלכה זאת של רב יהודה, בנתה את שמואל יותר משבנתה כל תורתו של שמואל את רב יהודה. ולכשבאו חשבון בעולם האמת, הכירו הכל, גם שמואל ורב יהודה, שהעולם שלפנינו, עולם הפוך הוא. הישרות מחנכת, כי רב יהודה, רבו של שמואל הוא.

* זוהי אמת מדתה של מדת בין אדם לחבירו. להיות פתוח לגמרי, לסלק כל אטימות, להקשיב לכל רחש.

ותורה גדולה היא זאת, תורה הבונה אישיות של "בין אדם לחבירו". אישיות המשכלת לרדת אל נבכי נפשות, היודעת להלך בסבך רגשות, והמרומת עצמה אל רום פסגת הדאגה ל"בין אדם לחבירו".

"כל אלמנה ויתום לא תענון" (שמות כב, כא)
"הוא הדין לכל אדם, אלא שזיבר הכתוב בהווה, לפי שהם תשושי כח דבר מצוי לענותם" (רש"י)

* ומי יודע, איפוא, מיהו זה העומד בפניך. שמה תשוש כח הוא. מהי איפוא העצה היעוצה כדי שלא להסתבך בלאו של "לא תענון". כלום יתכן להסתבך מאחורי "טענה" של "לא ידעתי", "לא הכרתיו" וכדו? שווה בנפשך, מה היתה תחושתך אילו התברר לך, כי זה שעומד בפניך, יתום הוא או אלמנה רח"ל, ההיתה שגגתך מרגיעתך, והרי כל אדם ספק יתום הוא או אלמנה. שכן לא דיבר הכתוב אלא בהווה. ועבירת לאו בשגגה - מילתא זוטרתא היא!

↓ ומי יודע אם "שגגה" היא? כלום לא מוטלת החובה לברר לפני המעשה, מיהו האיש, מה טיבו, מה חולשותיו, מה ירנינו ומה ירגינו? אולי מתשושי הכח הוא? כלום לא מוטלת החובה להעביר כל פנייה או תגובה במבחן ביקורת, לתת כברה במוצא פה, ולסנן סינון אחר סינון, לכלוא אימפולס ורפלקס, לשלוט בפנייה ולאחוז ברסן התגובה?

* אילו היית מעמיד עצמך במקומו של העומד בפניך, אילו היית חרד לאנוכיותו כפי שהנך נוחג באנוכיותך, אילו הייתה נפש חברך יקרה עליך כשלך, אילו היית יודע מראש מיהו הניצב בפניך, ודאי שהייתה עירונית מיושמת גם כלפי זולתך.

* משלא שמת לב לכך, משמע, אין כבוד חברך חביב עליך כשלך (אבות פי"ב, מ"ו). לא נפרץ החיץ בין אדם לחבירו. הקולר בצווארך תלוי, נלכדת ברשת המסוכנת של "לא תענון".

אמנם כן, זוהי החובה וזוהי העצה: לחשוש מראש, פן העומד בפניך חלוש כח הוא. יש אם כן ללטש כל מילה, להקציע כל פניה, ו"לעגל" כל תגובה.

הם העושים והמענים אותם. די בכך שהם החלשים והגורפים, בשביל שהקב"ה ייכנס בעבי הקורה למענם להושיעם משופטי נפשם.

כבר נאמר בספר קהלת (ג, טו): "האלוקים יבקש את נרדף", ובא על כך פירושו של חז"ל (לפי הגירסא שביילקוט שמעוני):

צדיק רודף צדיק - "האלוקים יבקש את נרדף". רשע רודף צדיק - "האלוקים יבקש את נרדף". רשע רודף רשע - "האלוקים יבקש את נרדף". אמילו צדיק רודף רשע - "האלוקים יבקש את נרדף".

כביכול, אין הקב"ה בודק בטיבו של הנרדף. אם אך נרדף הנהו, הרי צעקתו מתקבלת במרום ומעוררת חימה על רודפיו.

* בהקשר זה ראויים לציון הדברים הנפלאים שכתב ה"בית ישראל" (אמור, ח"ט), כי הכתוב הקובע כי "האלוקים יבקש את נרדף" רמז יש בו למצבו של כל אדם. הרי יצרו הרע של האדם רודפו בכל עת ומנסה להפילו לתהום החטא. אולם אם יתחנן האדם על נפשו, מובטח הוא בסיוע ממרום שהאלוקים יבקש את הנרדף להושיעו.

די בהערה זו בשביל לעורר את האדם ולעודדו להחזיק בידי נדכאים ונרדפים כדי שגם משמים ינהגו עימו באותה מידה.

To answer our questions, we must first understand the relationship between *af* and *cheimah*. Rashi (Devarim 29:19) tells us that the word *af*, literally "nose," is a metaphor for the physical expression of anger:

"Hashem's anger (*af*) shall smoke,' the body heats up through anger, and the steam is released from the nose." Rashi in 11 Shmuel (22:9) says it this way, "It is the nature of one who becomes angry that steam is released from his nostrils... This is the meaning of all phrases of "חרון אף - burning anger," for the nose flares and exhumes hot vapor." When anger is called *af*, it refers to anger that is externally visible. Rebbi Yehoshua ben Karchah (*Zevachim* 102a) says, "All expressions of 'burning anger' in the Torah are accompanied by a consequence." That is, the anger is expressed and results in some form of punishment.

● In contrast, *cheimah* refers to anger that remains unexpressed. One of the clearest demonstrations of this type of anger is found by the wicked Haman, to whom Mordechai the Tzaddik refused to pay homage as he passed. "וימלא המן על מרדכי חמה ויתאפק המן" - *And Haman was filled with rage against Mordechai; but Haman restrained himself*" (Esther 5:9-10). Though he did not display his wrath, Haman felt a great internal anger, and this is known as *cheimah*.

~ We see from here that *cheimah* represents the attribute of judgment (*middas hadin*), while *af* represents the carrying out of *middas hadin* through punishment. It is possible to hold back the attribute of judgment, in the same way that internal *cheimah* may be held back from being outwardly expressed as *af*. This refraining from expressing judgment is known as *erech apayim*, which means that the *af* is lengthened or delayed and the anger is not expressed. Rashi says that *erech apayim* is "likened to a man who lengthens his breaths" to the point that there is no *af*, thus dissipating the anger. Indeed, the best way to control one's temper is by taking a deep breath. *Erech apayim* is therefore the withholding of the action of *charon af*. Even if there is no external expression of anger, there still may remain inner *cheimah*. We shall soon examine the difference between ordinary *cheimah*, and the more intense *cheimah azzah*.

31

● Giving *tzedakah* has the effect of holding back *af*, the outer expression of anger. In other words, *tzedakah* withholds the expression of judgment and its consequent punishment, as is written, "וצדקה תציל" - *Tzedakah saves from death*" (Mishlei 10:2), death being the consequence of sin that is brought about by judgment (*ein missah b'lo chet*).

As with all these mitzvos, we must understand that there are two aspects to *tzedakah*. A person who gives *tzedakah* has fulfilled a precept of the Torah. He has performed a mitzvah, and that entitles him to a reward in Olam Haba. Additionally, he has brought immense goodness and sweetness to the world and to the lives of others on

account of the *tzedakah* he has given. His actions bring happiness to people and he reduces suffering in the world. Therefore, aside from the reward for the mitzvah, this person is also entitled to a share of the benefit and goodness he has provided to the world. This is referred to as *peiros*, the interest earned from performing a mitzvah. It is his dividend of the profits enjoyed by the entire world as a result of his actions. This does not detract at all from the principal reward he will receive in the Next World. This is true of all mitzvos of this type.

~ This explains how the power of *tzedakah* conceals the *af*. *Af* is the expression of anger in the form of punishment in this world, and it is the goodness that *tzedakah* brings to the world that holds back the *af*. As the possuk says, "Giving in secret conceals anger." The goodness this gift creates also accrues to the benefactor, for which he receives 'peiros', the reward for his actions in this world. This is what protects him from the punishment he would otherwise deserve for his sins.

זאת ועוד, מכלל לאו אתה שומע הן. החומרה שבה מתייחסת התורה למתעמר בחלשים, מלמדת כי מי שדבק במידותיו של מקום ומשתדל לראוג לרווחתם; מעורר במעשיו את מידת הרחמים של מעלה וגורם להשפעות טובות ממרום לכלל ולפבט.

כבר אמר דברו בנידון זה ה"חינוך" (במצוה ט):

ומתוך גדרים אלו נקנה נפש יקרה ומסולתת, מעוטרת המידות, הראויה לקבלת הטוב, ויושלם בנו חמץ ה' יתברך, שחפץ להיטיב.

ויותר הוא מרחיב ומבאר בדבריו הנוספים (במצוה תלא):

ובחייתנו זוכים למידות הטובות האלו, תחול טובת הא-ל ותדבק בנו, ושום דבר לא תמנענו ממנו, כי הטובה תתפשט בטובים והפכה ברעים... ועם המידות האלו נזכה להיות מרוחמים מה' יתברך וברכות שמים ינוחו על ראשינו.

32 Chazal say (*Brachos* 58a), "מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא" - earthly rulership is akin to the Heavenly rulership." One consequence of this is that the Heavenly Court (*Beis Din shel Maalah*) operates according to the same principles that govern courts below.

✦ One of the halachos which a *Beis Din* must follow, is that a judgment cannot be carried out unless a claim is made, *ein din b'lo tove'ah*.³ This means that a case never begins before the claimant comes forward and asks for what is due him. Once this step is taken, then the *Beis Din* must judge the case and make a decision, a *psak*. Indeed, once a case has been brought to *Beis Din* they are not allowed to set it aside. To delay the decision or the presentation of the case unnecessarily is called *inui hadin*, 'affliction of the din' (*Shabbos* 33a, Rashi).

~ The same is true of *Beis Din shel Maalah*. If there is a *tove'ah*, if a claim is made, then the judgment must be carried out. This is true in both a positive and negative sense. There may be reasons why, according to Heavenly decree, a person experiences a delay, and does not receive his just reward or punishment in a timely manner. He will not see the *peiros* of his mitzvos, or will be spared the *onesh*, the punishment for some transgression. However, if someone should raise his voice to Heaven and demand that the judgment be carried

out, then the Heavenly court is bound to take up the case so as not to cause *inui hadin*. If a suffering person calls out, saying, "Ribbono Shel Olam! This person has caused me harm. He has not paid me my wages, and now I must beg for food," or, "Ribbono Shel Olam! My creditor has taken my only garment as a security, and he has not returned it to me as he was supposed to do," then the *onesh* will come swiftly on account of the *tevi'ah*.

33 This can also occur to the benefit of a person. Sometimes a person does a kindness, and the beneficiary understands the goodness done to him, and he calls out, "Ribbono Shel Olam! So-and-so returned my nightclothes, even though I owe him a debt, and I was able to sleep comfortably on account of him. May he be blessed." This will move the Heavenly court to compensate the man for his good deed, ולי - "And it shall be considered charity for you before Hashem your God." The benefactor will thus receive his *peiros* swiftly.

➔ Thus, *tzedakah* (צדקה), through the blessing of one who is grateful, has the power to bring a person's blessings showering down, and protect him from the anger of HaKadosh Baruch Hu. *Tze'akah* (צעקה), on the other hand, "crying out" in complaint and suffering, possesses the opposite power, as it demands justice and brings judgment crashing down. We see then, that it is always important for a person to appreciate the good that others do for him, and raise his voice in blessing. This helps to arouse HaKadosh Baruch Hu's *rachamim*, His mercy, on His world.

לפי זה, מה נפלא דיוק לשון הפסוק כאן "אם ענה תענה אותו, כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו", - "צעק יצעק", היינו פעמיים. בדרך כלל אדם אינו צועק פעמיים, כי כיון שצועק פעם אחת להקב"ה והקב"ה עדיין אינו עוזר לו, הולך ומחפש עצות אחרות, אבל אלמנה ויתום שאין להם למי לפנות, צועקים וחוזר וצועקים, והקב"ה עונה להם.

וכן כל אחד ואחד שיעשה עצמו כאלמנה ויתום, כדכתיב (תהלים כו, ז) "כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני", שאין לו למי לפנות זולתי אל השי"ת, ואינו צועק וחוזר ומחפש עצות אחרות, אלא צועק וחוזר וצועק - אין ספק שהקב"ה יענה לתפילתו.

אם ענה תענה אותו, וכו' וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב. צריך להבין הכפל אם ענה תענה, וגם למה כתיב לשון רבים והרגתי אתכם וכו', ועיין באבן עזרא. ונ"ל כי כל מי שחבירו נענש על ידו גם הוא נענש אח"כ [נצח קמט.], וא"כ כל המענה אלמנה ויתום והקב"ה שומע ומעניש למענהו, אח"כ גם האלמנה והיתום נענשים שנענשו אחרים על ידם. ה"ש אם ענה תענה אותו, שאם תענהו לבסוף תענהו שנית, כי אם צעוק יצעק אלי וכו', ויהיו נשיכם אלמנות, נשי המענה והמעונה, כהנ"ל וק"ל:

קע מתנת ויהי אומן את הדסה חיים
 ? מתנתו סולמות

ויהי אומן את הדסה

רפב - תפארת שמשון • ביאורים

35

במדרש רבה איכה איתא עה"פ יתומים היינו ואין אב בזה"ל: ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר אמר להם הקב"ה לישראל אתם בכיתם ואמרת לפני יתומים היינו ואין אב חייכם אף הגואל שאני עתיד להעמיד מכם במדי לא יהיה לו אב ואם הה"ד ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם, עכ"ל. וצריך ביאור כי משמעות דברי חז"ל אלו היא כאילו היה מעלה במה שאמרו ישראל על עצמם יתומים היינו ואין אב וזכו על ידי זה שנגאלו ע"י אסתר שלא היה לה אב ואם. ויש להבין מהו המעלה והזכות.

בפרשת משפטים כתיב (שמות כ"ב, כ"א) כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו כי יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו. ויש לדעת למה קרוב ה' לשמוע צעקת אלמנה ויתום יותר מצעקת שאר בני אדם. והוא ברמב"ן שם ביאור נפלא וז"ל: והנכון בעיני כי יאמר אם ענה תענה אותו רק צעוק יצעק אלי בלבד מיד אשמע צעקתו, אינו צריך לדבר אחר כלל, כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך, והטעם כי אתה לוחץ אותו מפני שאין לו מושיע מידך, והנה הוא יעזר יותר מכל אדם, כי שאר האנשים יטרחו אחרי מושיעים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם, ואולי לא יועילו והצל לא יצילו, וזה בצעקתו לבד נושע בה' וינקם ממך כי נוקם ה' ובעל חמה ... ומסיים שם בפסוק משלי (כ"ג י"א) ובשדה יתומים אל תבא כי גואלם חזק ה' צבקות שמו, שיש להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם, עכ"ל.

הרי מבואר מדבריו מעלתן של אלו שאין להם אב ואם כי קרובים הם להושע בתפלתם אל ה' באשר גואלם חזק ה' צבקות שמו. ויתר על כן מצינו בלשון הרמב"ם (הלי דעות פרק ו' הלי"ו וז"ל: ברית כרת להן (ר"ל לאלמנות ויתומים) מי שאמר והיה העולם שכל זמן שהם צועקים מחמס הם נענים שנאמר כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו, עכ"ל. הרי שהובטחו יתומים בכריתת ברית על קבלת תפילתם בעת צרתם.

דוד המלך מתפלל בתהלים (פרק ס"ח) על מפלתן של רשעים וישועתן של ישראל באומרו "יקום אלוקים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו ... וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלוקים וישישו בשמחה. שירו לאלוקים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות בי - ה שמו ועלזו לפניו. אבי יתומים ודין אלמנות אלוקים במעון קדשו"

ופירש"י שם כי זה השבח שישבחו הצדיקים לה' ... אבי יתומים שנעשה אב לישראל שהם יתומים כמו שנאמר יתומים היינו ואין אב, ודין אלמנות שנעשה משפטא של ירושלים שנאמר בה היתה כאלמנה, עכ"ל.

הננו למדים מכאן דבר נפלא עד מאד והוא כי גאולתן של ישראל באה להם כאשר הקב"ה מתלבש במדתו והנהגתו להיות אבי יתומים ובמדה זו הוא גואלם כי כן קראו הם על עצמם בשם יתומים כאשר אמרו יתומים היינו ואין אב. ודייק כי בזה הם זוכים להיות גואלם חזק ה' צבקות שמו, ובזה הם נכללים בברית שכרת ה' עם כל יתום שכל זמן שהם צועקים מחמס הם נענים.

ישנו יסוד גדול בענין התפילה שנלמד מפסוק זה, והוא נוקב ויורד עד התהום.

כשבאה על אדם איזו צרה, כגון שנוקק לסכום כסף בדחיפות גדולה, והוא רץ מזה ולזה, הולך לקבל ברכות מצדיקים ובנוסף גם מתפלל ומבקש, או כשיש חולה בתוך ביתו והוא עושה את כל ההשתדלויות, הולך לרופא ונוטל רפואות וכו', וגם מרבה בתפילה כחלק מחובת השתדלותו - הריהו כעני המחזר על הפתחים, כלומר עני המחפש עזרה מכמה וכמה מקורות שונים - ובתוכם גם לבעה"ב הזה נשואות עיניו, ואז ההלכה היא שאינו חייב לתת לו אלא דבר מועט.

וכן הוא בתפילה, שכאשר עוסק הוא בכל דרכי ההשתדלות, ובכללם גם ניגש לתפילה ונושא עיניו לשמים, הרי שנותנים לו מתנה מועטת. אכן גם הקב"ה יתן לו מעט שיעתא דשמיא, וכמו שכתב הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ז ה"ז): "ואסור להחזיר את העני ששאל ריקם ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת, שנאמר 'אל ישוב דך נכלם'", אבל יותר מדבר מועט אינו חייב לתת, שיש לו ממי לקחת ומסתדר לבד...

ודבר זה ידוע ומורגש לכל אחד אם ישים לב לזה. כשבא עני שהוא נצרך גדול ומבקש נדבה גדולה, והנדיב פוטרו בדבר מועט, נתבונן מעט מה הם מחשבותיו של אותו בעל הבית בראג זה כשמלוהו עד הדלת: "הוא יסתדר כבר בלעדי ולא ימות מרעב".

וכן אם תשאל את הקמץ הגדול ביותר כשסוגר הדלת בפני העני, מה הוא חושב כאשר מחזירו ריקם? אין מחשבתו - 'לא איכפת לי שימות ברעב', אלא

חושב - 'מה פתאום הוא בא דוקא אלי? שילך לאחרים'. אבל אם היה ברור לו שאין לעני זה למי לפנות - רק רוצח ואכזר גמור היה משיב פניו ריקם.

וכן הוא אצל הקב"ה, כשאדם בא ונופל לפניו ית' בטענה ברורה שירחם עליו כי אין לו אחר לפנות אליו, ואם לא ירחם הקב"ה עליו הרי יישאר במחסורו לעולם, מיד ירחם עליו הקב"ה וימלא מחסורו.

36 זוהי תפילה של 'ניפול', שנופל כל כולו לפניו ית' בהתבטלות גמורה, כאומר: 'כל ישועתי רק ממך ית' ואין אחר יכול להושיעני', וכנפילת אסתר לפני המלך, שהרי הוא המלך ואין אחר שיכול לבטל את הגזירה אלא הוא.

זו גם היתה בפשטות תפילתו הנוראה של חוני המעגל, ש"עג עוגה ועמד בתוכה, ואמר לפניו: רבונו של עולם, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך" (תענית י"ט ע"א), היינו שקבע בשבועה ובבהירות גמורה שאינו כעני המחזר על הפתחים, אלא כל ישועתו רק ממנו ית', ממילא רחמו עליהם מן השמים.

על דרך זו פירשו המפרשים מה שהקב"ה שומע לצעקת יתום ואלמנה, מפני שהם צועקים רק להקב"ה, שאין להם אחר לפנות אליו, על כן הקב"ה שומע להם ויענה אותם.

להחיות רוח שפלים

הנה חוץ מהמצות של משלוח מנות וסעודת פורים יש בפורים מצוה מיוחדת של מתנות לאביונים, והרמב"ם (בהלי מגילה פ"ב הי"ז) הרחיב דיבורו על ענין מצוה זו וז"ל: מוטב לאדם להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעינו שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים שהמשמח לב האומללים האלו דומה לשכינה שנאמר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים, ע"כ. הרי חדיש לנו הרמב"ם כי יש בקיום מצוה זו לשמח לב עניים ויתומים משום והלכת בדרכיו להיות דומה לשכינה, אשר עליה נאמר להחיות רוח שפלים. אבל עדיין צריך ביאור למה מקומה של מצוה זו היא דוקא ביומא דפורים.

ולפי דברינו הנ"ל הכל מבואר כפתור ופרח כי במדה זו הקב"ה פודה את עמו מכל צרותיהם והיא היא המדה אשר על ידה נעשה הקב"ה לאבי היתומים להריק מלמעלה מה שפתח מרדכי מלמטה בהיותו אומן את הדסה. ולכן תקנו לנו לזכר מהלך הנס להיות כל אדם מתנדב במדה זו של להחיות רוח שפלים ע"י המצוה של מתנות לאביונים.

ובאמת להגיע לתשובה זו אין צורך למלך שהוא קשה פהמן אם רק נקח לקח מהמן עצמו ותקופתו להיות חוסים בה' כיהודים האלו בשעתם וכך אמר דוד המלך (תהלים ל"ג) אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח שקר חסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו - דהיינו האלו המכירים כי רק חסד ה' הוא מקור תשועתן - להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב, נפשינו חתה לה' - ובעבור שידענו לחכות אל ה' בלבד. לפי - עזרנו ומגיננו הוא.

הנביא הושע קורא לישראל לשוב בתשובה כדי שיושיעם השי"ת, וכה אמר להם (הושע י"ד) שובה ישראל עד ה' אלוקיך כי שלת בעונך. קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו קח טוב ונשלמה פרים שפתינו. אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום. ופירש הרד"ק ע"ז אשור לא יושיענו - והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לה' התשועה, על סוס לא נרכב - שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה, ולא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו - פרש"י ולא נאמר עוד למעשה ידינו שהם אלוהינו, אשר בך ירוחם יתום - פי' רד"ק כי ידענו כי בך לבדך ירוחם היתום ומי שאין לו כח אתה תתן בו כח ותצילנו וכן תעשה לנו.

הרי שעיקר התשובה של ישראל המועלת לתשועת ה' היא להכיר בשקר של אמירת כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, ולחזור בתשובה על סמכם בעזרת בשר ודם שלא הכירו כי אפס כחם וכי אין להם שום עוזר ומושיע ומגן בלתי ה' לבדו. ובוזה יבואו להרגיש עצמם כיתומים אשר יודעים ומרגישים שאין בהם כח, עד אשר יגיעו להרגשה של רבותינו (סוף סוטה) על מה יש לנו להשען על אבינו שבשמים - וזהו אשר בך ירוחם יתום. ומיד בא אבי היתומים ואומר ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנה, ופירש"י אמר הנביא כך אמר לי רוח הקודש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינן ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו.

הרי לן בזה ראייה נוספת מדברי הנביאים שכדי לזכות לישועה צריכים ישראל להרגיש עצמם כיתומים והקב"ה יושיעם כאשר הבטיח בתורה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו. ובאמת כבר העיר רש"י עה"פ במשפטים שם כעין זה וז"ל: כל אלמנה ויתום לא תענון - הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב

בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם, עכ"ל. וכן פירש במלבי"ם על המכילתא שכוונת הכתוב על כל אדם ר"ל כל החלשים והנדכאים כמו אלמנה ויתום.

ובאמת כי כן למד גם הרמב"ן בפסוק כי שם "וגר לא תונה ולא תלחצנו" וז"ל שם: והנכון בעיני כי יאמר לא תונה גר ולא תלחצנו ותחשבו שאין לו מציל מידך, כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים וראיתו את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם, ועשיתו בהם נקמה כי אני רואה דמעת העשוקים ואני להם מנחם ומייד עושקיהם כח, ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו, וכן האלמנה והיתום לא תענון כי אשמע צעקתם שכל אלה אינם בוטחים בנפשם, ועל"כ יבטחו ובפסוק אחר הוסיף טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, כלומר ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח וצועק ועיניו תמיד אל ה' וירחם עליו כאשר רחם עליכם, כמו שכתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה כלומר לא בזכותם רק שרחם עליהם מן העבודה, עכ"ל.

והנה ידועה הסגולה שהובא בספר תומר דבורה (סוף פרק א') דכמו שהיה האדם מתנהג למטה כך יזכה לפתוח לו מדה עליונה מלמעלה ממש כפי מה שיתנהג כך משפיע מלמעלה וגורם שאותה המדה תאיר בעולם, ולפי"ז גם אחרי שישראל ירגישו עצמם כיתומים אשר בך ירוחם יתום, צריכים עוד שיהיה ביניהם מי שיכול לפתוח לו מדה עליונה מלמעלה של אבי יתומים להשפיע שאותה המדה תאיר להם בעולם, וזהו שזכה מרדכי לפעול במרומים עוד קודם שפעל שום דבר על הארץ מתחת, כאשר מגלה לנו הפסוק ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם ר"ל הצטיין במדה זו של אבי יתומים, וגרם עי"ז שזאת המדה האירה בעולם אורה ושמחה של גאולה וישועה.

ובאמת גם מה שקדם בפסוק שם "אשר הגלה מירושלים עם הגולה אשר הגלתה" וכו"ו בשבח גידול יתומים הכתוב מדבר, כי עיין בתרגום שני שם וז"ל: ובגין אסתר גלה מרדכי דאמר מוטב דאזיל בגלותא ואירבי לאסתר דמן דאדי בארעא דישראל, ופי' פתשגן הכתב שם כי אמר טוב לי ללכת בגולה ואהי אומן לאסתר מהיות בארץ ישראל. כל כך הבין מרדכי חשיבות מדה טובה זו להיות אבי יתומים עד שהיה בכח פעולתו לפתוח לו מדה עליונה מלמעלה ממש כפי מה שהתנהג כך השפיע מלמעלה וגרם שאותה מדה תאיר בעולם.

In a similar way did Rabbi Israel Salanter interpret the oft-quoted passage, "It is time for the Lord to act; they have broken Thy Torah."⁸⁷ The only time that the Almighty acts as He wants to, is when Jewry has violated His Torah, and there are no righteous people to petition and implore His mercy. For the righteous have power and influence. "The righteous one decrees something, and the Holy One fulfills it."⁸⁸ God does hearken to their cries and prayers and changes His will accordingly. Only when the Torah is rejected and no tzaddikim remain, the Holy One acts, not influenced by the intercession of the pious. Hence, "know that what transpires above to affect the destiny of our world, is dependent upon you."

45 Ten M Treasury - R. Feuer

Moreover, God shows special favor to those people who follow His example in caring for the disadvantaged. The Talmud (Bava Basra 11a) tells the story of Binyamin HaTzaddik who single-handedly supported a widowed mother and her seven sons in the years of famine. Once, when this righteous man himself was sick and on the verge of death, the ministering angels came before God to plead his cause: "Sovereign of the Universe, did You not say that whoever preserves even one Jewish life is considered as though he preserved an entire world? Shall this righteous man, who kept alive a mother and her seven sons, die so young?" Immediately Binyamin HaTzaddik's death sentence was annulled, and twenty-two years were added to his life.

Psalms for Sickness / 111

46 Middas - R. S. Feldbrand

- When a person comes upon a copper penny in the market, he will bend down to pick it up. But when dealing with others, he raises his head aloft and refuses to lower himself even a centimeter. (Rav Yitzchak Meir of Gur)
- Sugar, which dissolves and vanishes in water, sweetens. Only thus can one sweeten another person's life, by constricting the ego and restricting its function. (Rabbi Yitzchok of Vorke)